



Բուխարայի մասին պատրաստում է զարմանալի հմտութեամբ եւրոպական թամբ, որը հարկաւոր դէպքում մի քանի անգամ կարող էր դարձնել ճանապարհորդական պահարան (ЧЕМОДАНЪ) իսկ միւսն է ամսագիր հայ կոչակար, որը պատրաստում է զանազան չափեր կաղապարներ, որոնց մէջ պահպանած է մասնաւոր լեզուներ սիւնաւորներ—աչքի առաջ ունենալով ելունդներ (МОЗОДЫ) Նոյնպէս տեղական պրոգրէսիւսներ թուարանութեան ուսուցիչ պ. Օլիֆերովը հնարել է ամենայնպէս, ամուր, գիմնասիւն ու առողջապահական պայմաններին յարմարացած դասարանական գրատախտակ, որ արժէ 18 ռ. Սրա վրայ դարձնում ենք մեր մանկավարժների ուշադրութիւնը:

ՇՈՒՆՈՒՄ տեղական թերթերին հաղորդում են, որ հորեղբայր Օգոստոսի 16-ին այնտեղի մասնագիտանալով հանդիսաւոր կերպով ընդունել են չիւնբերի չէյն-իւլ-իսլամ ակումդը Միդղա-Հասան-Փայրովին Թուրքերի խանութներն ամբողջ օրը փակ է եղել: Օգոստոսի 17-ին չէյն-իւլ-իսլամի ներկայացել են տեղական վարչութիւններն ու հայերը Բարձրատիման հիւրը թուրքերին դառնալով յորդորել է սիրով և խաղաղութեամբ ապրել հայերի հետ, որովհետեւ նրանք միմեանց մօտ հարեաններ լինելով, պէտք է համերաշխութեամբ առաջ գիմն դէպի ընդհանուր նպատակը—լուսաւորութիւնը:

ՆՈՒՆՈՒՄ և նրա գաւառում եղեռնագործութիւններն անվերջ շարունակուում են: Հաւաքած տեղեկութիւնները երևում է, որ համարեա թէ օր չէ եղել, որ մի սպանութիւն կատարուած չլինի Սնցեալ տեղ օրինակ Նուխում իւր սեփական օրն մէջ դաշոյնի 18 հարածով սպանել են մի 15 ամեայ պատանի, դրանից մի քանի օր առաջ իւր պարտիզում կտոր կտոր են արել նոյնպէս մի պատանու: Իսկ զրա նախընթաց օրը սպանել են մի կին և աւելի առաջ—մղկիթի մէջ աղօթելու միջոցին զնդակահար է եղել մի երիտա-

թիւն, արդարեւ պ. Լուսինին իւր բոլոր տղերքով և բաւելով անխղճմտաբար հարստահարում է ընթերցողի աչքերը և ուղեղը...)

Վերջու պարագմունքը ամենաստոր ապրանքի վաճառականութիւնից էլ ստոր փնչակ է—ասում է պ. Լուսինին, մի քանի տող աւելի ներքեւ—երբ նրա մէջ այդ պահուսնը գրելու մէջ (եթէ խօսքը իւր գրեթէ է վերաբերում այն ժամանակ...) չէ զնուծ մարդկանցութիւնից ներհնւած ողին, այն որ կարող է տալ միայն լաւ մշակած ողին: (Ի՛նչ արիքան հասկացիր...)

Բայց մենք բոլորովին մոռացանք Բէնանի ճառի թարգմանութիւնը... Աստուած թարգմանութիւն անուանէ, որովհետեւ նրա առաջ Da hört der menschliche Verstand auf: Եւ եթէ պ. Բէնանը երբ և իցէ իմանայ, որ իւր խօսած ճառը թարգմանելով այդ աստիճան խեղճութիւնը են և անհասկանալի դարձրել—սպագրական օրինաց բոլոր յողաւանները հիմանց վրայ պ. Լուսինին անսպասուած դատի կը մատնէ:

Մերկաբարբաւ չլինելու համար այդ թարգմանութիւնից կարտագրենք մի քանի բան:

«... Զեր ժողովը ինձ թե՛նք՝ որպէս մի կենդանի սպացոյց մի մարի, որը ինձ տոլորական է, կամ աւելի լաւն ասած, որպէս վճռական ապացոյց յօգուտ մի բողոքի, որը ինչպէս քաղաք է դժուար ամեն անգամ և այլն»:

Մենք համարում ենք, որ միայն պ. Լուսինին գրել տակից այդպիսի Փրազ կարող է քաղաք է դժուար և երբեք պ. Բէնանից:

«Այսքան բարձր պարգևների ու աշ-

տարդ Միւնտն երեկոյն է պատահում նաև գաւառում, ինչպէս օրինակ Զեկ-դիտ գիւղում, ուր, տեղական թերթերի ասելով, շատ յաճախ են պատահում տանտեղական սպանութիւն, աւարաւորութիւն, հրձիգութիւն և այլն:

ԲԱԳՈՒՆԻՑ.—Ներկայումս այստեղ աչքաքաղ մանուկների և մասամբ մեծերի մէջ սաստիկ տարածուած է Բացի աչքաքաղ գաղութիւն ունենալ գիթ-տերիտ—բկացաւ (սակաւ), ջերմ և այլն: մի նոր ցաւ էլ երևացել է, որին ժողովուրդը «ղըլըլա» և «ղըլըլա» անուանել է տալիս: այդ հիւանդութիւնը ուղեղի ձև ունի և դուրս գալով մարմնի զանազան մասերում, ըստ մեծի մասին բուժ մատի վրայ, զնայով մեծանում է և սկսում է անտանելի ցաւ պատճառել, այնպէս որ ամբողջ գիւղերն մարդա ցաւից ջնկել է կարողանում: զրա վրայ զանազան ժողովուրդական փափկեցուցիչ դեղեր են դնում, որոնք հասցնելով ուղեղը, ծակում են և միջից այն ժամանակ սկսում է մեծ քանակութեամբ վարձ հոսել: մինչև զրա կատարելապէս բժշկուելը, բաւական երկար ժամանակ է քաշուի Ասում են, որ եթէ այդ հիւանդութիւնը ժամանակին չբժշկուի, մարմնի ամեն մասերը, որոնց վրայ դուրս է եկել, կը փտեն և կը թափուին և նոյն իսկ մարդուս մահ կարող է պատճառել: Լուսինը են տաւածուած, որ քաղաքի մէջ այս օրերը մի-երկու սիւրբիւն ակնաւոր հիւանդանալու և մեռնելու դէպքեր են պատահել: Թէ որքան ճիշդ են այդ լուրերը և եթէ ճիշդ են, արեւոյ ծաղկաբայն վարչութիւնը միջոցներ է ձեռք առել այդ սարսափելի ցաւի դէմ՝ մենք դեռ ևս չգիտենք:

—Այս տարի պտուղները և մրգերը բաւական առատ են տեղաւոր սեխը և ձիւմերուկն այնքան էլ լաւ չեն: Խաղող շատ կայ և ամենալաւ տեսակներից է, գնելը միջակ են: Կենսական միջոցներ ի գնելն ևս միջակ են:

Ինչպէս երևում է, Թիֆլիսում առա-

խառութիւնների այս աշաղկի մասսայի առջև, որին ամենաձեռնահաս դատաւորները յարգանք են ցոյց տալիս՝ ձեր վիճարանութիւնները անսահման, բազմազան առարկաների մասին լսելուց յետոյ, որոնցով զբաղւում է մարդկային ողին, գաւառի իրականացնող արդարաւորութիւնը կարող չէ ապացոյցի:

«Նա արդարեւ իրաւացի էր այն իրական անհրաժեշտութիւնն արգել, գիտութեան մի առժամանակեայ դրութեան մէջ, որը պահանջում էր, որ ստեղծող ոյժերը կենդանւանան մի կէտում»:

«Եւրոպական զարմանալի չէ, որ այն փայլուն և պտղաբեր չըլանը, որ Ֆրանսիան անցնել է այս վերջին եօթնամասուն և հինգ տարիներում, պահանջած լինել ծնւելու մի տեղ, մի տեսակ թուն, ուստի կերպով տարացրած և գիտական նորէն սարքած՝ այնքան սերմեր վերամայնելու համար, որոնք այս րոպէին գրաւել են ջոկ աշխարհները»:

Աւելորդ ենք համարում արտագրել չարունակել, հաւատացած լինելով, որ արդէն արտագրածներն էլ բաւական է ընթերցողներին ենթադրել տալու համար, որ առաստիկական թերգութիւնը (ԲԵՈՄԱ) գուցէ այդ ընդունի խօսելու լինելին...:

Պ. Բէնանի ճառը թարգմանելուց և վերը յիշած դատողութիւնները այնպէս մի տեսակ nonchalant կերպով «դուրս պրծացնելուց» յետոյ, դեռ ինքն «Մուրճի» ներքին տեսութիւն գրող պ. Լուսինին է խմբագրութիւններին խորհուրդ տալիս տնով տեղով գնալ Պարիզ՝ Թիֆլիսից իրենց հետ 3—4 տարուայ պաշար վերցնելով, որովհետեւ... բայց ինչպեցեք, աղաչում ենք...:

Չիկայ թատրոնական չըլանի համար հայ գերաստեղծական խումբ ունենալով միտքը իրադրութիւնում մօտ է Վերաման Պարոն—Սարգսեանի մի նամակից երևում է, որ պարոնը մտադիր է շուտով Վ. Պարոն ուղեորուելու և այնտեղից Թիֆլիսում կազմակերպել գերաստեղծական խմբի համար գերաստեղծներ և գերաստեղծներ հրաւիրելու:

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ հայ թերթերում կարդում ենք. — Աղբ. Վարչութեան Խառն Ժողովոյ որոշման համաձայն և Ամենապատիւ Ս. Պատրիարք Հօր յոռնիս աւուր կոնգրես, Խառնակալութիւնս պաշտօն տուցած լինելով օր յառաջ պատրիարքութեան Եկեղեցական վարժարանը բանալ Արմաշու Չարիսիւսի Սուրբ Աստուածածին Վանաձոր մէջ, երբ մի կողմանէ զնա է տեղադր և մատակարարութեան վերաբերեալ պատրաստութիւնները կատարել, միւս կողմանէ կը փութայ հրաւեր կարգալ նոյն վարժարանի աշակերտութեան յաղճապող բարեւէր պատանիներուն, և յայտարարել ընդունելութեան պայմանները, որոց համաձայն Խառնակալութիւնս պիտի կատարէ աշակերտաց ընտրութիւնը Նախ.—Աշակերտը մարմնոյ կողմանէ պէտք է լինի քաջամտ ու լաւ կրթւած, զերծ կանոնական կոչուած պակասութիւններէ, և աշխատութեան տողալու յարմար Պէտք է նաև որ լինի ծայրեղ և երկարադիւր ի պէտս եկեղեցական սպասարարութեանց: Նրկորդ.—Տարիքի կողմանէ պէտք է որ զոնէ տասնութիւնը տարեկան լինին, այլ և ոչ քսան ու երկուքէն վեր Նրկորդ.—Մտաց կողմանէ պէտք է լինին ուշիմ և նախախիթարանական ուսմանց ընթացքը աւարտած, որոց վրայ պէտք է քննութիւն տան: Անհրաժեշտ պահանջուած ուսումնական են: Քննութեան Վարչութեան Սանդուում: Նշեցնենք երկու վարժարան, Պարոն-Սուրբ Սահայն և Սրբաւոր համալուս:

Հայերէ թարգմանութիւն Աւետարանի և հմտութիւն ուժ մասանց Քերականութեան, Թուրքական ամբողջներն և հասարակ կոտորակ: Աշխարհագրութեան Քարտանայի համալուս Տաճիկներն կամ

Եւ այսպէս «Մուրճի» «բո՛ւլբուլ» ժամանակակից անձնագրաստեղծական, անվայելչականութեան, վանդալիզմի և մի շարք արտերկրի սիւղար է հանդիսանում Հիտարբելի ընթերցողը թող անձամբ ստուգէ:

«Մուրճի» մէջ ուշադրութեան արժանի է պ. Արթուրեանի «Նրկ և մտադր» փորձիկ ոտանաւորը, որ մարի և ձեռնակալութեան սիրուն և ճաշակովի է գրուած: այդ միւնտն թէլմայի վրայ ժող մի պատկեր ենք տեսել, և կարծես թէ պ. Արթուրեանը իւր ոտանաւորի նիւթը նոյն պատկերից լինի վերցրած: Ուշադրութեան արժանի է և պ. Քալանթարի քննադատութիւնը Պ. Քալանթար քննադատելով երկտասարդ բանաստեղծ պ. Յ. Յովսէփեանի լուսնային և զոնակալաները, ըստ երկու թիւն, ցոյց է տալիս երբեմն կարգալու, կարգադատի միտքը հասկանալու և ի հարկին ճիշդ գիտելու ընդունակութիւններ, աւելին նրանից պահանջելու ինձ իրաւունք չեմ տալիս: Յաւելի է միայն, որ նա զուրկ է հայերէն լեզուի գիտութիւնից և կոյր հետեղ է հանդիսանում տիտուր հոչակի արժանի պ. Լուսինին անձուոնի լեզուին, թէպէտ և տակաւին վերջինիս կատարելութեան չէ հասնում: դա մի խոշոր, շատ խոշոր պակասութիւն է ընդհանրապէս ամեն քննադատի համար, իսկ բանաստեղծական գրութեանը քննադատողի համար նա մանաւանդ աւելի մեծ պակասութիւն լինելը աչքին է ընկնում:

Բանաստեղծութեան մասին գոյութիւն ունեցող գաղափարը, մի ամենասերտ կապ ունի «մարի» և «երկակալութեան թիւրքի» գաղափարներից զատ նաև լեզուի մարդութեան, ռժի գեղեցի-

Վարդիւրէն լեզուաց փորձ ի շատէ հմտութիւն ունեցող աշակերտ ընտրութեանց մէջ առաջնութիւն պիտի ստանան Չորրորդ.—Վարժարանն յատկապէս եկեղեցական պաշտօններ հասցնելու համար հիմնուած և ուսմանց ծրագրին ալ եկեղեցականութեան յարմարութեամբ լինելով, աշակերտութեան մտնողներ պէտք է կանխաւ եկեղեցական կոյման փափաք ունենան, և առ այդ պէտք է որ թէ իրենց և թէ իրենց ծնողաց կամ վստահի անձանց կողմանէ արուած և պաշտօնական մարմիններէ վաւերացնալ աշակերտաց բարի վարքը և հոգեւոր կեանքը վկայուած լինի:

Ուստի ամեն աշակերտութեան ցանկացողը իրենց խնդրագրոյն հետ պէտք է Խառնակալութեան ներկայացնեն հետեւեոր վկայագրիները. 1.—Վկայագիր Մենդան և Միտութեան:

2.—Վկայագիր քաջամտութեան և պատուաստի. 3.—Վկայագիր ուսման և ուղիւնութեան. 4.—Վկայագիր բարի և հոգեւոր վարուց. 5.—Վկայագիր բազմաժանց եկեղեցական կոչման կամ մօրմէն կամ պապականի արուած:

Եկեղեցական վարժարանն այս առաջին տարին միայն մէկ դասարան ունենալուն և աշակերտաց թիւն ալ տասն ու վեցի տաճմանախալուած լինելուն պատճառով, Խառնակալութիւնս իւր ընտրութիւնաց մէջ արժանաւորութեան պարագայից հետ, ի նկատ պիտի առնուի նաև զանազան գաւառներէ աշակերտներ ունենալու պէտքն և եկեղեցական կոչման առաւել յարմարութեան պայմաններն:

Աշակերտը պարտաւոր չեն ու է զրամական վճարման և ոչ ալ իրենց հետ արտաքին զգեստներ ընդունալ: միայն իրենց ճանապարհի ծախքերը մինչև Արմաշու վանքը ծնողաց կամ պաշտպանաց վրայ կը մնան:

Գաւառներէն ներկայացող աշակերտը պէտք է որ Պոլսոյ մէջ սպասարան մը ունենան որպէսզի եթէ չի կարենան ընդունուիլ կամ յետ ընդունելութեան օր և իցէ պատճառաւ վարժարանին մեկնելին հարկաւորի, իրենց պաշտպան-

կութեան, մինչև անգամ չընդունուին և հնչին լինելու, ընտիր ճաշակի և ձեռի գաղափարների հետ: Առանց այդ յատկութիւնների ոտանաւոր բանաստեղծութեան նպատակը ինձ անհասկանալի է, քանի որ ազատ բանաստեղծութիւնն էլ բանաստեղծի ուղածը արտայայտելու համար, կարծում ենք, բաւական կլինէր: Ոտանաւոր բանաստեղծութիւնն ինչպէս, այդպէս ասած, միւլըն է. մի սխալ կամ կեղծ հնչիւն, մի ոչ-իւր տեղը գործածուած բառ, բաւական կը լինին ամբողջ բանաստեղծութեան տրուաւորութիւնը փայցնելու համար: Ի դէպ պէտք է ասած, որ պ. Յովսէփեանից բանաստեղծութիւնները վերջին չեալ պակասութիւններով ընդհանրապէս առատ են:

Բաւելով միայն ծանրաբեռնել—ոտանաւոր թէ արձակ գրութեանցի մէջ—անպայման դատապարտելի է. բայց դա դեռ իրաւունք չէ տալիս պ. Քալանթարին հայերէն լեզուով բանաստեղծական միտք արտայայտելն արգելել:

«Հայերէն» բառը ընդգծում եմ—վստի վի միտքը ճիշդ արտայայտելու համար բառեր են հարկաւոր, իսկ հայոց արդի գրական լեզուն գեռ այնպիսի էլ հարուստ չէ բառերով: Ինչ անէ խեղճ գրողը, եթէ նրանց ձեռք բերելու համար նա չլինի կամ հին բնաւոր մասնաւորութեանը և կամ թէ գաւառական բարբառներն, որոնց (բարբառներն) ամեն գրող էլ ձեռնհաս չէ: Բառերը, իսկապէս, մի մասն և կեանքի խնդիր են դառնում նա մանաւանդ ոտանաւոր գրելու ժամանակ: Ինչպէս եւ ուրիշ պահանջում պ. Քալանթարը, որ աղբիւրի վիտանալ—վտակ և կացնի փոխանալ

նրան յանձնուին: Աշակերտութեան բազմացողներուն խնդրագրիները և առ հասարակ Խառնակալութեան ուղղուած ամէն գրութիւնները, պէտք է յղուին յանուն Խառնակալութեան Եկեղեցական վարժարանին առ Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հայրն, և փափաքողը պէտք է արձանագրուի մինչև ամսոյս վերջը, և անձամբ ներկայանան քննութեան յաւաքիկայ սեպտեմբեր ամսոյ 1 է՝ մինչև 9:

ՌՈՒՍԻԱՅԻ ԹԵՐԹԵՐՈՒՄ ԳԱՐԴՈՒՄ ՆԵՐ

—Պետերբուրգի կանանց կուրսերի ծրագրից դուրս են ձգուած բնական գիտութիւնները մասամբ այն՝ պատճառով, որ այդ առարկաները միջնորդութեան առաջարկութեամբ, պէտք է աւանդուին կանանց բժշկական ինստիտուտում, և մասամբ էլ կուրսերի ծախսերը քաջանելու անհրաժեշտութեան պատճառով:

—Խարկովի համալսարանն ճգնաժամի մէջ է. ոչ մի տարի այնքան քիչ չէ եղել խնդրատուների թիւը, ինչպէս այս տարի է. բայց այդ, խնդրատուների մեծ մասն էլ յաճախելու են բժշկական մասը, մինչդեռ պատմա-իւրիստիկայական և իրաւաբանական բաժինները դատարկում են: Իսկ միջնակարգ ուսում նարաններում, ընհակառակն, խնդրատուների թիւը խիստ շատ է: Սակայն ինչպէս համալսարան, նոյնպէս և միջնակարգ ուսումնարաններն մոտենում համար խնդրի տուողները մեծ մասամբ հիւանդներ են, այսինքն նրանք, որոնց ընդունելութիւնը համարեա թէ վերջացած է:

—Սոյն 1889 թուին լրանում է Ռուսիայում թնդանօթի գործածութեան մոտ գործելու հինգհարիւր ամեակը: 1389 թուին գերմանացիները մայնում են Ռուսիա թնդանօթի գործածութիւնը:

—Աւետարի և արդիւնագործութեան ներկայացուցիչները մեկել են գիւղիական կանոնների վերաքննութեան ան-

—տապար գործ չածեն, երբ, դիտքը թէ դա հարկաւոր է հենց նոյնայնպէս թիւը պահպանելու համար:

Պ. Քալանթարը մի հիմնալի պարզ մտութեամբ (naïveté) քարոք բառը «վէմ» կամ «խիճ» է թարգմանում, մինչդեռ «քար» և «վէմ» բառերը թէպէտ հոմանիշ են, բայց և ոչ մի կերպ «խիճի» նշանակութիւն չունին: այդ գիտէ Ներսիսեան դարձանցի Բ դատարանի աշաւիրները: Պ. Քալանթարը խիճ բառը միտքը հասկանալուց յետոյ, ինչպէս երևում է, չէ հասկանում նոյնպէս իւր սուպական չարագրութեան միտքը, որ «խորոված կլանելու» մասին է յղացել:

Շնորհաւորելով պ. քննադատի Լուկուլեան անթրոպոլոգ, չենք կարող հակառակ որ երբ նա իւր խորովածը վայելուց կերպով շուտեղու մասին է խօսում—դա պարզապէս դժուար է, բայց կլանելու» մասին խօսած ժամանակը—չէլըգու է. իսկ դրանք երկու դատ դատ մարդի են:

Միւնտն ժամանակ քննադատի այդ օրինակները մի ուրիշ բան էլ են ապացուցանում, այն է՝ եթէ պ. Քալանթարը փորք ինչ աւելի լաւ ծանօթ լինէր հայերէն լեզուին, «կլանել» բառի տեղ գործ կածէր, օրինակի համար, «վայել» բառը և բարբառական տալուարութեան տակ չէր թողնի իւր ընթերցողներին: Բայց դա «Մուրճի» հիւանդութիւնն է:

Պ. Քալանթարի բանաստեղծ պ. Յովսէփեանից լեզուի մասին խօսած—ասած ամենաթիւլ քննադատութեան անգամ գիմնաւոր անկարող է:

Հ. Ն.

հրապարակելու մասին մի գիտնական, որ ներկայացրել էր ֆինանսների մի- նիստի մասին:

— Գործարար ուսումնարանական շըր- ջանին ուղարկուած չըջարկականով յայտնուած է, որ Բարձրագոյն հրամա- նով բարձուած է Գործարար համալսա- րանական դասարանն և սինդիկատի պաշտօնը: Միևնոյն ժամանակ Գործա- րար համալսարանի վերաբերմամբ եւ պիտի գործադրուի ուսուցչ համալսա- րաններին ընդհանուր կանոնադրութեան 123—125 թողածներով յիշատակուած կանոնները, իսկ վերստին պարտադ- րութիւնները յանձնուած են տեսչին:

— Ֆինանսների միւնիստրը Բարձրա- գոյն գիտողութեան մատուցել է Քա- զանդոցի մաքսատան ներստութիւններն ընկերուն և յափառակութիւնները երեան հանուան նպատակով անձինքն իրարմար- լու առաջարկելու վարձատրութեան ընդ- հանուր գումարը հասնում է 150,000 ռուբլու, որի մի նշանաւոր մասը հա- նելու է Օղեսասի նահանգական դատա- րանի նշանաւոր գործերի նախկին դա- տական ընկեր Մատկոսկուան, որի ե- րանդի շնորհիւ չարագործութիւններն երեան գաղով, դանձրանն իւր վնասներն և միջոցն տուգանք տոնացու:

— Ճանապարհների հարցողականութեան միւնիստրութիւնը Իրկուստի է ուղարկել ինժեներ Մեծենիկովին, որպէս զի տե- ղի գնահատման համարագրութիւնն միա- ան քննել Սիբիրում չլիւսուելիք երկա- թուղիների խնդիրը:

— Ներկայ ուսումնարանական տարուած բժշկական ճեմարան մասին ցանկացող- ների թիւը խիստ շատ է, այնպէս որ, մինչև անգամ Պետերբուրգի գիմնազի- ան տարադասարանի համար էլ տեղ չէ գտնուել:

ՄԱՏԵՆԱՍՈՒՄԻՆ \* )

« Դաւիթ և Մհեր », ժողովրդական դի- ցանկական վեպ. գրի առաւ Մ. Արե- ղեան: Մոսկ., 1889, գինն է 35 կո- պէկ:

Դաւիթն արդէն կատարեալ գիւցաղն է իւր տարած յաղթութեամբ և ինչպէս ամեն գիցաղն իւր վարձատրութիւնը պիտի ստանայ ամուսնութեամբ: Զորեղ- լալը Դաւիթի համար ուղում է Չմկիկ Սուլթանին, բայց Դաւիթը Խանդուկ Խանի գովը: Իսկուց յետոյ գնում է զէպի Խանդուկ Խանին, որի դասին եթէ տարի չարժանիք քառասուն փաշ- լուան նստած են, բայց Խանիւն որ ոչ ոքին խօսք չէ տուած: Հենց որ Դա- վիթը հասնում է նրա պատուհանի առ- կը, նա Դաւիթին խնայողով զարնում է իրեն նշան: Դաւիթն ուրախանում է և ձին ըլում դռնապանի մօտ, որ քառա- տուն տարի դռնապանութիւն է ա- րած, մարդու բարե և անարժ, այն որը Դաւիթի բարե անուանում է: Դաւիթն էլ ծնողից ի վեր մարդու բարե չէր տեսել, այն որը անուանում էր տալիս դռնապանը: Համարում Գառնուան փաշ- լուաններն նախանձով լցուած ուղում են ուրախութեան ժամանակ նպանել Դաւիթին, բայց չեն աղոթում: Հետեւալ որը Դաւիթը և Խանդուկ Խանը զրծա- ւում են, ուստի Դաւիթը ցանկանում է իւր քաջութիւնը ցոյց տալ Խանդուկ Խանին: Եւ նրան մի ծառայութիւն անելու Թանախները չըջարկուած են Խանդուկ Խանին: Զարգալը, բայց Դաւիթը յաղ- թում է բոլորին: Մշակմանը Սասնայ քաղաքից իրարեւորութեան բերել և միա- լիս ծնան Վերդուի որդուն՝ Պարոն-Աստղ- կին: Դաւիթը համարում է Պարոն- Աստղիկին, բայց վերջինս նրան չէ ճա- նաչում: Պարոն-Աստղիկին ունի հա- լուանի թուր, նա հրեղէն ձի նստած,

կրակ է թափում Դաւիթի գլխին, որը տակաւ նրան չէ վնասում: Բայց յետոյ Դաւիթը սիրով կուրացած՝ նստով սպա- նում է Պարոն-Աստղիկին: Դաւիթն, երբ որ Խանդուկ Խանին ճեմ ամուսնացած գէպի Սասնու էր գա- լիս, Չմկիկ-Սուլթանը նրա առաջը կըտ- րում և իւր անպատուութեան համար ու- զում է վրէժ առնել: Դաւիթը Խաչ-Պա- տարալին վրայ երդուելով ութ օր ժա- մանակ է խնդրում, բայց տուն գալով՝ երդումն ութ տարի չարունակ մոռա- նում է: Մնում է Դաւիթի որդին՝ անա- սիկը: Ոչ թէ ուր չարապիտ Մհերը, որի չարութիւնը երեան է ճնշել մի տարե- կան ժամանակ: Նա իւր հօրն ախնջ չէ դնում և մինչև անգամ հօր հետ կուսում է: Նա ա գեղեցիկ է նկարագրած հօր և որդու կուրը, երբ մարդ չէր կարող մօտենալ և նրանց բաժանել՝ այլ միայն հրէշտակը:

Դաւիթը յիշում է իւր երդումը, որ տուել էր Չմկիկ-Սուլթանին և գնալով նրա մօտ, մի ցաւալի մաս է ստանում նրանից, իսկ Խանդուկ Խանին խոյնով է մոռնում: Դաւիթի կսկիւն Մհերը որը է մնում և նրան իրեն չար դաւաճի, տարադրում են Սասնայ քաղաքից: Նա ծնողների գերեզմանների վրայ կանդ- նում, խորհուրդ է հարցնում նրանցից և ուրախանում: Եւ տուած խորհուրդով ճանապարհ է ընկնում գէպի Հալաբայ քաղաքը: Դաւիթը հասնում է մի քանի արկածներ և ունենում է վերջը ամուս- նանում է Դոհար Խանին վրայ, որին Հալաբայ Թագաւորը եթէ տարի չարու- նակ կուսով ուղում էր՝ չէր ստանում: Մհերը դաւալ չէ ունենում, որովհետեւ հայրը նրան՝ Իրեն հետ կուս. անկումն համար՝ անիծել էր, — նա դաւալ չէր տի ունենար և մաս չէր տեսնար, մինչև Քրիստոս քաջ դատաւարան Մհերը Թա- փառում է և վերջն այնտեղ է հա- նում, որ իւր ոչ թէ և իւր անմահութիւնը իրեն համար տանջանք են դառ- նում: Նրա ոչ թէ այնքան է, որ երբ

« Մհեր էլաւ, կուսէր որ գնայ, Որ գործեր կը թէր՝ կ'երթէր մենչ խաղուն »

Խոզ յետև թուալից էր, Զէր դաղը յետև Մհերին: Գնաց, մտաւ թալիս յերի տակ: Գնալի մ'օր անցաւ, մէկ մարդ ձիաւոր իրի:

Մհեր գնաց, էնու ձին խոց, էլաւ, զձին խոծաւ, Կուսէր էլ ըմ փէշուանութիւն անել:

Ձին խոծաւ, քից մենչ դաշտին, Դաւիթ յետև թուալից էր, Զին կը խոտէր մենչ խոցին, Խոզ չէր դաղը յետև Մհերին:

Նա քան տարի չարունակ թալիս այլի մէջ խոցողում է Աստուծոյն, որ իրան ձգէ Վանայ քաղաք և Աստուծո՝ նրան մարմնաւոր կերպով ձգում է այն- տեղ, ուր դառնում է կենդանի մինչև այժմ, բայց նրան

« Հրամանը չկայ մարդ տեսնայ, Զուր Բրիստոս կնայ դատաստան »:

Մենք բերեցինք ժողովրդական վէպի լուսնադարութիւնը, բայց սոյն վէպի մասին ձեռք գաղտնար կազմելու հա- մար պէտք է հենց նոյն իսկ վէպը կար- դալ իւր բոլոր մանրամասն վիպական նկարագրութիւններով, իւր լեզուի բո- լոր գեղեցկութեամբ: Ռուսահայերին հա- մար Մոկաց բարբառը մի քիչ դժուար հասկանալի է, բայց մի քանի երեւն կարգաւոր յետոյ մարդ չուտով վարժ- ւում է լեզուի առանձնութիւններին, մանաւանդ որ պ. Արեղեանը գրեթէ բոլոր անձանիք բարբառներն առաջնա- նը գրած է: Մեր բանասէրների համար մեծ հաճութիւն կը լինէր սոյն վէպը կարգաւոր, որով կը տեսնէին, թէ ինչ- պէս ժողովուրդը առօրեայ կեանքի պարզ և անպաճոճ նկարագրութեամբ, ամե- նահասարակ բնական լեզուով պատ- մուած մի հերոսի կենսագրութիւնը հե- տադրելի է կազմուցանում և միանգա- մայն ինչքան ախորժելի, թէ ինչպէս

մի քանի խօսքերով, մի փոքրիկ արա- թով, մի թեթեւ մանաւանդութեամբ գրե- լաւոր հերոսի գործքերի հետ նոյն իսկ երկրորդական հերոսները գալիս, ըն- թեթեւաւ առաջ կանգնում են իրենց կենդանի պատկերով, և ընթերցողը նը- րանց սիրում է կամ առում: Տեղի սը- ղութեան պատճառով մենք չենք կա- ռող բոլոր գլխաւոր և երկրորդական հե- ռոսների բնութագրութիւններն (характеристики) անել և գեղեցիկ կտորներ մէջ բերել: Բայց կաշխատենք մասնա- ցոյց լինել մի քանի բնորոշ գծերի վրայ: (Կը չարունակուի)

ԹԱԹԱՎԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԿՕՁՕԻ, 21 օգոստոսի. — Ամառը վեր- ջանում է, մօտենում են աշնանային թիւղոտ օրերը, ամառանոցներում փոքր առ փոքր չարում է կրնում, մի քանի օր ես — և ահա բոլորն էլ կ'ընկնի, կ'հեռանան գեղեցիկ կլիմայից ու աղաւ կենցաղից և կ'մտնեն քաղաքի բազմահոգ կենցաղ: Կօջօռ այս տարի բաւական թուով այցելուներ ունեցաւ, համարեա դատարկ ամառանոց չկար և ոչ հիւրա- նոցում մի սենեակ կար, այնպէս որ պատահաբար մի հիւանդ եկած ժամա- նակը պէտք է կամ գուրաւ զիջելին կամ մէկը մօտ ապաստանարան գտնէին: Այս տարի մանաւանդ բաւական հիւանդ երեխաներ բերեցին. ի զուր չեն ասում, թէ « Կօջօռ երեխայոց դրախտն է, իսկ նուազարեւն մարդկանց համար փայ է »:

Բայց մի բան, որ շատ աչք է ընկ- նում և զարմանալի է, այդ այն է, որ մեր ամառանոց եղողները չեն օգտուած գեղեցիկ բնութիւնից՝ նրանք չեն զու- արճանում և չեն ցնայում գեղեցիկ տե- սարանով, այլ միակ միջիթարանը կա- լիս փողին է, որ առատութեամբ կը- լանում են կամ բժշկանոց լոտօն, որ տարափոխիկ հիւանդութեան պէս տա- րածուած է այստեղ, իսկ իսկող վերջա- նում է միշտ կոմիդիայով և կուսով:

Կօջօռի ամառանոցայնոր շատ էլ հոգս չէ տանում փողոցների մաքրու- թեան և լուսաւորութեան վրայ: Շատ տեղ փողոցները մինչև անգամ անձրեւից քար ու քանդ են մնում և երկիւղալի է կառքով անցնելը: Այստեղ չկայ մի կեղ- լոն, մի պարտեզ իրեն ժողովրդի զբօսալայը, կայ մի փոքր պարտեզ, որտեղ ոչ ծաղիկ կայ և ոչ ծառ, տեղն էլ սաստիկ խոնաւ և խոր ընկած, այն- պէս որ երեքարթի օրերը, երբ զի- նուորական երաժշտութիւնը նուազում է այլապէս, մի լուրջ անգամ նստի անկարելի է, կամ կողքը պիտի ծակի կամ գլուխը ցաւի: Այս հանդամանքի վրայ դարձնում ենք հասարակութեան ուշադրութիւնը, որովհետեւ կարիք կայ մի լաւ տեղ պարտեզ չլինելու: Հայերն այստեղ ունին մի փոքր երեղեցի, որ իւր մաքրութեամբ և պարզութեամբ կարող է օրինակ լինել Թիֆլիսի եկե- ղեցներին, ունի մի քանիսն և երեղե- ցիկ խոտ՝ պ. Վանդիկեանի առաջ- նորդութեամբ, որ միջիթարում էր ժո- ղովրդին: Թուրքի պահպանութեան հա- մար գործ է ածում տարեկան մօտա- ւորապէս չորս հարիւր բուրլի:

Այս եկեղեցին կառաւարում է Վան- քի առաջ եկեղեցու միաբանութիւնը, որտեղից յաջորդաբար մի-մի քահանայ պէտք է գալ ամեն տարի և իւր հօրնոր պաշտամունքը կատարել, բայց մինչ այս տարի միաբանակիցներից մի քահանայ էր միայն օգտուած և կարծում էր, թէ այս եկեղեցին իւր պապական ժառան- գութիւնն է և ինքը իւրն օրինաւոր ժա- ղանդ պէտք էր վայելէր նրա բարիքը՝ առանց միաբանակիցներին մասնակի- անկում: Այդ էր պատճառը, որ երբ մի- քահանայութիւնը կարգադրութիւն արեց արժ. Տէր-Ղևոնդ սաղ քահանայ Խա- լաղեանցին ուղարկելու, ամառուայ

սկզբից բաւական ինտրիգաներ լարուե- ցան քահանայի դէմ, փակելով եկեղեցու դուռը և պատճառ. բերելով թէ քահա- լին սրա կամ նրա մօտ է գտնուած, բայց ամեն ինչ ի գերեւ ելաւ, դադարեց բացուեց և քահանայն զըտ- նուեցաւ, մի չարաթ թափուր մնալուց յետոյ, յուլիսի 1-ից սկսուեց կանոնաւոր ժամասացութիւնը: Հայր Ղևոնդ Խա- լաղեանցը իւր ազդու և հակիրճ քարոզ- ներով բաւականի մեծ ազդեցութիւն ունեցաւ ժողովրդի վրայ: Զարոգի նիւթ էր առնում ժողովրդի ներքին կենսաւ, մօր մեծ դերը ընտանիքում մանկան դաստիարակութեան գործում: Հայ մօր գեղեցիկ անցեալը և ներկայ անտարբե- րութիւնը, զաւակներն՝ դատարարներին յանձնելը և նրանց վատ ազդեցութիւնը, մեր ժողովրդի յարաբերութիւնը դէպի իւր մայր եկեղեցին, անցեալում և ներ- կայում: Ժողովուրդը հոգով չափ ուրախ է և զոհ: Այս եկեղեցու բարեբար պ. Աղէքսանդր Թայրեանցը մտադրութիւն ունի մի բաւական մեծ տեղ նուիրելու եկեղեցուն, որ կից է նա առաջարկում է Ներսիսեան դպրանոցի յարգելի հո- գաբարձութեան այս հոգը այն պայմա- նով, որ այստեղ չլինուի մի թեթեւ տուն որդեգրներին ամուսնելը տեղափոխե- լու թիֆլիսից, որ շատ լաւ միտք է, բայց չգիտեմք յարգելի հոգաբարձու- թիւնը ինչ է մտածում: պ. Թայրեան- ցը չէ ստիպում, որ անպատճառ այս տարուանից չլինեն այդ տունն, այլ երբ ուզեն կարող են ձեռնարկել այդ գործը, բայց անհոգութիւն է երևում:

Օգոստոսի 20-ին գերապատիւ Առաջնորդ Սրբապատկէս Աթո- րակեանը մեծ հանդիսով օծեց պ. Ա. Թայրեանցի նուիրած տաս կրկու սրբոց պատկերները, Պատարագի վերջնալուց յետոյ Սրբազանը քնաց պ. Թայրեանցի տուն ճաշի, որտեղ հրաւիրուած էին և բազմութիւն արք և կանաք. առաջին բաժակը նուիրեցին Մայր Աթոռի հա- տատութեանը:

\*\*\*

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԳԻՐՄԱՆԱԿԱՆ ԶՕՐԻՒ ԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ \*

Սակայն չնայելով սպաների թուի չա- տութեան և նրանց մարդական բարձր յատկութիւններին, բայց և այնպէս հա- զու թէ միայն սպանները կարող լինէին կատարել իրենց վրայ դրուած պարտա- լորութիւնները, եթէ ամենաթանկագին օրինակներ՝ գերմանական ճշմարիտ որ օրինակիլ երկսպանները չլինէին: Պը- րուսիան, նրա հետ նաեւ Գերմանիայի բոլոր միւս պատկերները կարող հ- դան ենթասպանների խումբն ամբողջա- պէս զինուորականներից կազմել: Գոնէ գերմանական ենթասպանների երեք քա- ուորդ մասը այն զինուորականներից են, որոնք իրենց ծառայութեան ժամանա- կամիջոցն անցկացնելուց յետոյ, կրկին մնում են ծառայութեան մէջ: Նրանց մէջ քիչ չէ 20 և աւելի տարի ծառա- յութեան մէջ եղողները թիւը: Երբ ըստ ինքեան հասկանալի է, թէ ինչ էական տարբերութիւն է լինելու երեք տարուայ ծառայութիւնից յետոյ ենթա- սպանութիւն ստացող և այնուհետեւ կենալի մէջ մնող ենթասպանի և իւր ծառայակցի չըջանաւարտող ենթասպանի մէջ, որը սիրում է իւր ծառայութիւնը, ամբողջ- ջապէս ստորորում է պատերազմական հոգով, մի քանի անգամ եղել է պա- տերազմների մէջ, իւր զորաբաժինը սի- րում է իւր ընտանիքի պէս և իւր այլ գործի վրայ բարեգծօրէն կեդրոնացնում է իւր բոլոր գիտութիւնն ու փորձա- ռութիւնը: Այդ կողմից էլ են գերմա- նական զօրքերից ետ մնում եւրոպական

զօրքերը, թէև, ըստ սովորականին, հե- տեւում են նրա օրինակին, այսինքն ա- ռանձին միջոցներ են գործ գնում են- թասպաններին իրենց ծառայութեան մի- ջոցն աւարտելուց յետոյ կրկին զօրքի մէջ պահելու համար: Սակայն, մասամբ ազգային առանձնայատկութիւնների, մասամբ տեղական սոցիալական սլայ- մանների պատճառով, կամ դուրս և նե- թասպաններն հրապարակու անընդու- նակ լինելուց, — ենթասպանին խնդիրը բայց է մնում բոլոր պետութիւնների համար էլ, բայց Գերմանիայից:

Չնայելով Գերմանիայի ցամաքային զօրքերի անթիւ բազմութեան, Գերմա- նիայում զօրքերի ընդունելութիւնն ինչպէս մեծ ընտրութեամբ է լինում: Նորակոչ- ների ֆիլիկրական յարմարութիւններին խիստ մեծ նշանակութիւն է տրուում և մեծ մասամբ զինուորականի միջոցին կրկնակի զարգացման պակասութիւնն պատճառով: Ապագայ զինուորների մարմ- նական ամբողջական մասին կառավա- րութեան հոգածութիւնն սկսում է ա- մանափորը հասակից, որը երևում է ու- սումնաբաններում մոլորած մարմնամար- դական խիստ սխալ միջոց: Նոյն սկզբուն- քն է գործադրում նաեւ բանակին ձի մաստաւարներին: Գերմանական հեծե- լազորի փորձանկութեան խնդիրն էլ այլ պայմաններով մէջ է դառնում: Այս հանգամանքները մեծ նշանակութիւն ունին զորամարզութեան համար: Ա- ողջ ուժեղ մարդկանցից և ձիերից էլ աւելի մեծ պահանջներ կարելի է անել՝ հատապաճ լինելով, որ այդ պահանջ- ներն առանց ու է նեղութեան կարող են կատարուել:

Ճակտկային ձևերն ու կարգերն այն- պէս են յարմարեցրած, որ նման են պա- տերազմական ժամանակի կազմութեան, այդ ձևերի պայմաններն ուղիղ հասկա- նալու համար անհրաժեշտ է, որ զօրքի խաղաղութեան ժամանակուայ կազմու- թիւնը խիստ պակաս չլինի: Այդ պա- հանջն ամեն տեղ էլ հասկանում են, բայց ամենից աւելի Գերմանիայում են աջողութեամբ գործադրում: Գերմանա- կան զորաբաժինները դաշտ են դուրս գալիս 570—680 հոգուց բաղկացած, էսկադրօնը 135 ձիով, պատերազմական դրութեան նման բոլոր վեց թիւանօթ- ներն էլ լծած: Արդէն հենց միայն այս հանգամանքի շնորհիւ, գերմանական զօ- րաբաժինների կրթութիւնն տեղի լաւ արդիւնքներ է տալիս, քան օրինակ աւստրիական զօրքերի կրթութիւնը, որ զօրաբաժին կանոնաւոր կազմու- թիւնը 330 հոգուց է, էսկադրօնը 100—110 ձիով և չորս թիւանօթով: Վերջապէս, ոչ մի երկրում զօրքի ներ- ընդ պիտոյնների համար այնքան քիչ մարդիկ չեն զրազուած, ինչքան Գեր- մանիայում:

Այսպէսով ուրեմն, զօրքերի կրթու- թիւնը պայմանաւորուած է ամբողջ զի- նուորական կազմի նպատակայարմարու- թեամբ և, որքան էլ կանոններն ու կար- դադրութիւնները լաւ լինին, որքան էլ զօրքերին ամեն օր երկար պահեն մար- դութեան համար, եթէ սպանների կէտը կազմուած է չփորձուածներից, եթէ քիչ ենթասպաններն են իրենց գործը որպէս հալմի և խմանում, եթէ զօրաբաժին մէջ սպանների, զօրքերի և ձիերի թիւը քիչ է, եթէ նրանք վատ են պահպանուած, այն ժամանակ զրազան հեռանալով ան- հնար է ստանալ: Սովորաբար մարդիկ բաւականապէս են դործի սպասարկում, օրինակ զօրքի հանդիմանող քնազգով, և խաղաղութեան ժամանակ կարծես ամեն ինչ էլ շատ լաւ է գնում, մինչև որ պա- տերազմի դառն փորձը ցոյց է տալիս, որ խաղաղ զօրքը շատ վատ է դնալիս եղել: Այդպէս եղաւ 1866 թուին աւստ- րիական բանակի հետ 1870—71 թուին ֆրանսիական բանակի հետ...:

Աւելորդ է այս բոլորից յետոյ աւե- լացնել, որ պէտք է սխալ համարել գեր-

\*) Տես «Նոր-Դար» № 137.

\*) Տես «Նոր-Դար» № 139

